

Yol Filmi Üzerine

Turan TANYER

Yılmaz Güney, 1975-1981 yılları arasında cezaevindeydi. Bu dönemde sinemayla bağıını koparmadı. Senaryolar yazdı. Bu senaryolar başka yönetmenler eliyle filme dönüştü.

1980'li yılların sonuna doğru (12 Eylül'deki askerî darbenin hemen ardından) Güney Film'in gündeminde yeni bir proje yer alıyordu. Bu defa uzun bir film olacaktı. Dört saat süreceği düşünülmüştü. Senaryosunu yazmıştı. *Bayram* adını taşıyordu.

Filmi yönetmesi için Erden Kıral ile anlaşıldı. On bir mahkûmun cezaevinden bayram izni alarak ayrılıp her birinin kendi yolunda geçireceği hikâyelerinin iç içe anlatıldığı senaryodan çekimlere başlandı. Fakat bir süre sonra çekimler durduruldu. Erden Kıral yönetmenliği bıraktı. Yılmaz Güney'le anlaşmazlığa düştüğü söyleniyordu. Kıral'ın, senaryo üzerindeki değişikliklere, Güney'in direktiflerine karşı durması, serbest bir ortamda çalışma arzusu onun cephesinden gösterilen nedenlerdi. Örneğin, bir kitapta şöyle deniliyor:

“Erden Kıral, bize, anlaşmazlığın gerçek nedeninin inisiyatifi tüm olarak kendi üzerine almak istemesine karşın Güney'in kendi direktifiyle hareket edilmesinde ısrar etmesi olduğunu anlattı.”¹

Bir gazetede de Erden Kıral'ın şu sözlerine yer verilir:

“Bu konuda konuştuğumuz Erden Kıral şöyle diyor bize: ‘Ne olduğunu anlamak mümkün değil. Biz yaptığımız çalışmanın çok nitelikli olduğu görüşündeyiz. Çekilen kısımların yıkanıp basılması ve seyredilmesi önerisinde bulunduk. Kabul edilmedi. Yılmaz Güney ‘Konuyu kavrayamadığımı’ iddia etmiş. Ona giden haberlere göre mi bu kararı verdi? Oysa çalışmada bulunan herkes çekimden memnundu. Öyle ki durdurma kararından bir gün önce Yılmaz'dan gelen bir telgraf bizi kutluyordu. Hiçbir şey anlamadım.’ Kıral, Yılmaz'la görüşemediğini görüşmeyi başaramadığını, yazdığı uzun bir mek-

¹ Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması*, C. II, Kitle Yayınları, Ankara 1995, s. 50.

tuba da yanıt alamadığını söylüyor.”²

Yılmaz Güney ise, 1982'nin Mayıs ayında Hans Eichenlaub ile yaptığı konuşmada, “Senaryonun gerçekleştirilmesi aşamasında, üç ay boyunca filmi çekecek yönetmenle (Erden Kıral) bağlantı halindeydim. Ona sahneleri teker teker anlattım; senaryoyla ilgili duygularımı aktardım. Ancak on gün sonra çekimlere ara verdim zorunda kaldım; çünkü *işlerin iyi gitmediğini hissettim*. Zaman kısılıyordu ve yeni bir yönetmen arayacak kadar vaktim kalmamıştı. Tek uygun isim, yıllardır asistanlığımı yapan Şerif Gören'di.” der.³

Erden Kıral ve bazı oyuncular setten ayrıldılar. Senaryoda bazı değişiklikler yapıldı. Uzun bir film yapımından vazgeçildi. Yönetim Şerif Gören'e bırakıldı. Bu arada *Bayram* adı da terk edildi. Filmin adı, *Yol* oluyordu.

Çekimler 1981 yılında tamamlandı. Yılmaz Güney, aynı yılın Ekim ayında bayram iznini kullanarak çıktığı Isparta Yarıaçık Cezaevi'ne dönmedi. Yurtdışına gitti. Filmini İsviçre'ye getirtti. Orada kurguladı. Seslendirme yapıldı.

Yol, 1982 Cannes Film Şenliği'nde gösterildi. Programda daha önce adı duyurulmamış, gizli tutulmuştu. Sürpriz bir şekilde ortaya çıkan *Yol*, Altın Palmiye ödülünü Costa Gavras'ın filmi *Kayıp (Missing)* ile paylaştı. Bir yıl sonra da filme Fransa'da “Eleştirmenler” ödülü verildi.

Filmin yönetmeni Şerif Gören'di; ama film çevrilip, izlendikten sonra, yönetmenin onun olup olmadığını konusunda karara varamayanlar da çıktı.⁴ Örneğin, Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması* adlı kitabında, “Rejisini üstlendiği ‘Yol’ filmiyle daha sonraki dönemde 1982 yılında Cannes Film Şenliği'nde Costa Gavras'ın ‘Kayıp’ (Missing) adlı filmiyle büyük ödülü (Altın Palmiye) paylaşarak yurt dışında da kendini tanıtan” Şerif Gören'i,⁵ kitabının ikinci cildinde filmin yönetmeni saymaz. Şöyle der: “... senaryosunu yazdıktan sonra,

2 “Bayram Yeni Bir Ekipte Çekiliyor”, *Cumhuriyet*, Mart 1981 (Atilla Dorsay, *Yılmaz Güney Kitabı*, Varlık Yayınları, İstanbul 1988, s. 187).

3 “Ses Getirdiyse Başarı Onların”, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1999.

4 Şerif Gören (d. 14 Ekim 1944, İskeçe). İstanbul Erkek Lisesi'nde okudu. Sinemaya Erman Film Stüdyosu'nda başladı. Kurguculuğa yöneldi. Yılmaz Güney'in filmlerinde yönetmen yardımcılığı yaptı. Güney'in yarım bıraktığı *Endişe* (1974) filmiyle yönetmenliğe başladı. Filmleri arasında, *Köprü*, *Deprem*, *İstasyon*, *Herhangi Bir Kadın*, *Yol*, *Tomruk*, *Derman*, *Fırar*, *Kan*, *Kurbağalar*, *Yılanların Öcü*, *Sen Türkülerini Söyle*, *Beyoğlu'nun Arka Yakası*, *Katırcılar*, *On Kadın*, *Polizei*, *Abuk Subuk Bir Film* sayılabilir. *Amerikalı* (1993)'dan sonra film yönetmedi. Sadece TV film ve dizileri yaptı. Yurt içinde ve dışında pek çok ödül kazandı. Hakkında bk: Kurtuluş Kayalı, “Şerif Gören Sineması Üzerine Erken bir Yorum Denemesi”, *AÜSBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yıllığı*, 1981, s. 87-96 (Bu yazı ayrıca şu kitapta yer alıyor: *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, Ayıldız Yayınları, Ankara 1994, s. 187-201). Ağâh Özgüç, *Türk Film Yönetmenleri Sözlüğü*, Afa Yayınları, İstanbul 1995, s. 65-67; Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması*, Kitle Yayınları, C. I, Ankara 1994, s. 148-152 ve C. II, Ankara 1995, s. 57-65; Ali Karadoğan, *Film Çeviriyorum Abi: Şerif Gören Sinemasında Öykü Söylem ve Tematik Yapı*, Phoneix Yayınları, Ankara 2005.

5 Onaran, *age*, C. I, s. 149.

Yılmaz Güney

yine belli ölçülerde kendi yönergesine göre Şerif Gören'in çektiği, ama kurgusunu gerçekleştirdiği 'Yol', emeğin çoğu Yılmaz Güney'e ait olduğu için bir Yılmaz Güney filmidir. Çünkü bir filmin belkemiğini senaryo oluşturduğu gibi, yaratıda sadece bir malzeme oluşturan bir kurdelayı sanat eseri haline getiren çaba kurgu olduğuna göre, bu savımızın geçerliliği ortadadır. (Yine de çekimi yapan yönetmenin emeği yadsınmamak koşulu ile.)⁶

Gören'in yönetmenliği üzerine gölge düşüren bu yaklaşıma -bu görüşte olan başkaları da var- karşın, bugün, Yılmaz Güney'in film üzerindeki ağırlığı kabul edilmekle birlikte, *Yol*, Şerif Gören Sineması'nın önemli bir çalışması olarak filmografisinde yer alıyor. Atıf Yılmaz, filmin yansımalarını -kısaca- şöyle verir: "Cannes'da birincilik ödülünü paylaşan *Yol* filmi ise yönetmeni Şerif Gören'e değil, filmin yapımcısı ve senaryocusu Yılmaz Güney'e dünya sinema alanında şöhret ve sağlam bir yer hazırladı."⁷

Film, gösterime çıktığında olumlu eleştiriler aldı. Aksine yazılar da çıktı. Basınımızda, filme Türkiye'yi küçük düşürmek için ödül verildiği yazıldı. Siyasal baskılar gibi sözlerle bambaşka yerlere kapılar açıldı. Kim kime, 6 Onaran, *age*, C. II, s. 52-53.

7 Atıf Yılmaz, *Şöylemek Güzeldir*, Afa Yayınları, İstanbul 1995, s. 232. Bir başka yazıda da şöyle denilir: "Düşünün. Bir filmin yönetmenisiniz. Film, Cannes'da büyük ödülü alıyor, dünya çapında üne kavuşuyor. Sonra o filmi baştan aşağıya sırtlayan yönetmen, Yılmaz Güney'in karizması altında ezilmeye zorlanıyor. 'Yol' Şerif'in filmi. Ama çok da iyi bir senaryo yazarı var: Adı Yılmaz Güney. Ne dedikodular çıkardılar inanılmaz. Güney, filmin çekildiği günlerde hâpiste. Hücresinin penceresinden Şerif'e çekeceği planların krokilerini atıyormuş, Şerif de bu kağıtlara bakarak filmi çekiyormuş. Ne Yılmaz Güney'in, ne de eski asistanı Şerif Gören'in böyle palavralara ihtiyacı vardı." (Arda Uskan, "Duvar Dediğin Birkaç Tuğla", *Radikal*, 16 Ekim 2000).

neden baskı yapacaktı ki? *Yol*'a, “iyi” bir film olduğu için ödül verilmişti; o kadar.

Özellikle Yılmaz Güney adına ve *Yol*'un elde ettiği başarıya en çok sinirlenenler *Tercüman* gazetesinin yazarları ve habercileriydi. Demediklerini bırakmadılar. Örneğin, Nazlı Ilıcak. Bu yazara göre, hem “katil” hem de “komünist” olan (Komünist katil) Yılmaz Güney'e, Altın Palmiye'yi “Türkiye'de askeri rejim” olduğundan “Fransa” (Fransa devleti mi?) verdirtmişti. Ve heyecanını dizginleyemeyen avcı, şunları da yazdı: “Türkiye'deki askeri rejime karşı takınılan tavrın yanı sıra, bir komünist dayanışma söz konusudur. (...) Jüri üyelerinin büyük çoğunluğu, yoğun ve sinsî propogandanın tesirinde kalarak, Güney'i, siyasî bir mücadelenin kahramanı gibi görmekte...”dirler. Tabii, yazının bir yerine Nâzım Hikmet, Stalin adlarının sıkıştırılması da unutulmamıştı.⁸ Şenliğin devletle bir ilgisinin olmadığı bir yana, Seçiciler Kurulu'nda Giorgio Strehler, Geraldine Chaplin, Gabriel Garcia Marquez, Swen Nykvist, Sidney Lumet, Mrinal Sen, Jean-Jacques Annaud gibi yazar ve sinemacılar vardı. Ve kendilerini kanıtlamış bu kişiler, baskı altında, sinema dışı nedenlerle filme ödül vereceklerdi!

Çekimleri ve sonrası ayrı bir serüveni; ödül alışı, ödül sonrası yaşananlar bir başkaydı. *Yol*, gündem maddelerine malzeme arayanların seçtikleri bir film oldu. Perdeden akıp giden nefis kareler, zaman zaman *Tercüman* tarzıyla gölgenmek istendi. .

Memleketim(iz)den İnsan Manzaraları

Konusuyla, işlenişyle, bağırmayan, sadece düşündüren bir film *Yol*.

İmralı Yarıaçık Cezaevi'nde “Yıllık izin”ler açılmıştır. Pek çok mahkûm “dışarı”ya çıkacaktır. Seyit Ali, Mehmet Salih, Mevlüt, Yusuf ve Ömer de bu mahkûmlar arasındadırlar. Beş yolcunun da yolları üzerinde bekleyen sorunlar vardır. Dışarısı bilinmezliklerle doludur.

Seyit Ali, gelen mektuplardan, Konya'da bıraktığı karısı Zine'nin kendisine ihanet ettiğini öğrenmiştir. Zine, evden kaçmış ve başka erkeklerle ilişkiye girmiş. Aile, onu ve çocuğunu alıp Siirt'e, köye götürmüş, bir ahıra kapatmıştır. Zine'nin cezalandırılması, ailenin namusunun kurtarılması için öldürülmesi gerekir. Bunu yapacak olan da kocasıdır. Seyit Ali bunun için beklenir köyünde. Ve köyüne gelen Seyit Ali onu yanına alarak karlı dağlarda yeni bir yolculuğa çıkar. Gerçekte baştan beri karısını öldürmeye karşıdır. Vicdanı onu terk etmemiştir. Üstelik Zine hastadır. Ancak onu kurtarmak için ne kadar çabalasa da Zine bu zorlu yolculuğa dayanamayıp ölecektir.

Mehmet Salih, eşi Emine'yi çok sever. Ona kavuşacağı anı bekler. Emine'nin anne ve babası ise korkak olarak nitelendirdikleri Mehmet Salih'i sevmezler. Bu sevgisizliğin, nefretin ardında, Mehmet Salih'in bir soygun sı-
8 Dorsay, *age*, s. 206.

rasında oğullarını yaralı olarak olay yerinde bırakıp ölüme terk etmiş olması yatar. Aslında o da bu hareketinden dolayı utanır. Ne yapacağını bilmez. Bütün bu olup bitene karşın Emine eşinin yanında yer alır. Fakat her ikisi de Emine'nin kardeşinin kurşunlarına hedef olurlar.

Yoldakilerden Mevlüt, nişanlısı Meral'in yanına gider. Gider; ama genç kızın ailesi ikisini de yalnız bırakmaz, rahat vermez. Sürekli izlerler. Mevlüt, kendini içkiye verir, genelev ona yeni bir kapı olur.

Bir diğer kişi Yusuf'tur. O da karısının özlemi içerisinde. Oysa Mevlüt, aldığı bir mektuptan Yusuf'un eşinin öldüğünü öğrenmiş, fakat bunu arkadaşına söylememiştir. Yusuf'un cezaevinden çıktıktan sonra izin kağıdını kaybetmesi, onun bu yolculuğunun sonunu getirir, cezaevine döner.

Ailesini görmek için köyüne giden beşinci mahkum Urfalı Ömer. Bir sınır köyündendir. Yoksulluğun perişan ettiği toprakların pek çok insanı gibi o da ayakta kalabilmenin savaşını cezaevine düşmeden önce ailesiyle birlikte kaçakçılık yaparak vermiştir. Dışarıya çıktığında ise, önünde beklemediği olaylar sıralanır. İlgi duyduğu Gülbahar'la beraber olamaz. Jandarmaların aradığı ağabeyisi Ömer'in cesediyle köyün meydanında karşılaşır. Ve korkudan ona sahip çıkamaz.⁹

Perdede iki saat kadar süren filmin hikâyeleri kısaca böyledir: "Memleketim(iz)den İnsan Manzaraları"...

Öncelikle, *Yol*, çok usta bir kalemin ucundan sinemaya taşınan ve gerçekten ustaca yönetilmiş bir film. Kusursuz bir çalışma. Şerif Gören-Yılmaz Güney işbirliği, oyuncuların üstün performanslarıyla ortaya çıkan bir sinema başyapıtıdır. Konusuyla, görüntü dilinin zenginliğiyle, ama her şeyden önce içten ve doğal oluşuyla bu film, böyle bir yargıyı hak ediyor.

Filmde, askerî bir rejimin -onun yerine geçecek sözde sivil bir rejim de olabilir- gündelik yaşam kanallarını tıkayan, yaşama alanlarına geçit vermeyen, nefes alınmasını zorlaştıran sıkı bir düzende insanların sorunları üzerinde yoğunlaşmıştı. Tarihimizden, özellikle yakın tarihimizden çok iyi bildiğimiz, ülkenin üzerinde asılı bu siyasal iklimin altında insanların nasıl oradan oraya savrulduklarını görmek rahatsız edici; ama gerçek. Zaten böyle-sine bir gerçeklik, her zaman rahatsız eder.

Zengin bir karakter galerisinde -hiç bir karakter, hiç bir olay öne geçmeden-, cezaevi koşulları, Doğu insanının yaşamı, çaresiz kadınların durumları, insan onuruna yüklenen, varlığını yok sayan törenin getirdiği zorlamalar,

9 "Yol" Yönetmen: Şerif Gören; Senaryo: Yılmaz Güney; Görüntü Yönetmeni: Erdoğan Engin; Müzik: Zülfü Livaneli; Oyuncular: Tarık Akan (Seyit Ali), Şerif Sezer (Zine), Halil Ergün (Mehmet Salih), Meral Orhonsay (Emine), Necmettin Çobanoğlu (Ömer), Semra Uçar (Gülbahar), Hikmet Çelik (Mevlüt), Sevda Aktolga (Meral), Tuncay Akça (Yusuf), Hale Akınlı (Seyran), Turgut Savaş (Zafer), Hikmet Taşdemir (Şevket), Engin Çelik (Mirza), Osman Bardakçı (Berber Selim), Enver Güney, Erdoğan Seren (Abdullah); Yapımevi: Güney Film-Cactus Films, 1981, Renkli.

baskılar, tutuculuk, çürüme, ekonomik bozukluklar, yoksulluk, eziklik, cinsel sorunlar hiç iri söz ve sahte görüntülere gidilmeden, yaşamın doğal akışında yalın sözler ve görüntülerle anlatılır.

Filmde görülür ki, ülkenin, yollarının üzerine bir sis çökmüştür. Bu sis içerisinde birkaç insan yollarında bilmedikleri yaşam sahnelerine yürümeye çalışırlar. Ama umutları, attıkları her adımdan sonra ufala ufala tükenir. Ve onların bu hüznü hikâyelerini izlerken, sonunda, bir ülkenin nasıl dört duvar arasına alınırverdiğini de anlarız.

Yılmaz Güney, senaryosunun gerçekliğinden ve duygu zenginliğinden ne gibi bir sonuç çıkarmak istediğini şöyle özetlemiştir:

“Rüzgârlar, kuşlar ve çiçekler gibi üzüntünün çeşitli gölgeleri, çeşitli yüzleri vardır. Bu filmde bazı yakın arkadaşlarımla vasıtası ile üzüntüyü, aşkı ve pişmanlığı, bazı zamanlarda belli kişiler bunları anlaşılabilir veya olağüstü bulsalar dahi, izaha çalıştım. Durum şudur ki, insanlar yaşamaya devam ettikçe üzüntü, aşk ve pişmanlık da çeşitli formları ile yaşamaya devam edecektir. Çünkü insan farkında olsa veya olmasa da aşk ve üzüntüyü beraber taşıyan yegâne varlıktır.”¹⁰

Yol’a Bakışlar

Yol, Cannes Şenliği’nde gösterildiğinde, ardından sıcağı sıcağına gelen yazılardan beğenildiğini, yazanları oldukça sarstığını görüyoruz.

Hikâyelerin, “çok etkili bir dramatik ‘kreşendo’ içinde birbirlerine örül(dükleri)”ni söyleyen Marcel Martin’e göre film, “Gündelik yaşamla tam bir dirsek temasındadır. Buna karşın bazı bölümlerde bir lirizme ulaşmaktadır. Bu lirizm, sinema ve kamera oyunları ile elde edilmiş değildir; (yalnızca, özgürlüğü anımsatan bazı nefis geriye-dönüşlerin dışında) bu lirizm, daha çok durumların taşıdığı güçten kaynaklanır: Köylülerin kaçakçıların vurulmuş cesetleri önünde geçit yaptıkları bölüm veya genç ve güzel gelinin karlı dağ tepesinde ölüme doğru yürüyüşü gibi... Film, hiçbir anında ‘natüralizm’ tuzağına düşmemektedir: Dramatik ve plastik çileciliği (ascétisme), onu bu tehlikeden sürekli olarak korumaktadır. Toplumsal bildiri, siyasal nutku sürekli bastırmaktadır. Askeri kontroller ve sokağa çıkma yasağı, ülkenin politik durumunu şöyle bir duyumsatmaktadır. Ama filmin asıl sorunsalı, ekonomik azgelişmişlik ve dinsel fanatizmin tutsağı olmaktan henüz kurtulamamış bir toplumun durumudur. Bu perspektif, Güney’e, dışarda olduğu halde kendisini köklerinden kopmuş duyumsamadığını, çünkü durumu kendisinininkine benzeyen birçok ülke olduğunu ve dışarda, özgür olarak, ülkesinin daha iyiye gitme savaşımına daha iyi hizmette bulunmak için bu ‘Yol’u seçtiğini söyleme fırsatı vermiş olmalıdır.”¹¹

10 *Milliyet*, 26 Eylül 1993 (Onaran, *age*, C. II, s. 50).

11 *La Revue du Cinema*, Ağustos 1982 (Dorsay, *age*, s. 216-217).

Michel Mardore filmi, “Hazine” olarak tanımlıyor, “... yaygın bir üçüncü-dünya ülkeleri hayranlığıyla izlenen bir film değil, gözlerden yaş getiren gerçek bir başyapıt” olarak karşılıyor. Dahası, “Birçok insanı ve görüntüyü kapsayan bir ‘yolculuk’ filmi olan ‘Yol’, Türk gerçeğinin nefes kesici bir yansımasını içeriyordu. *Kayıp*’daki gibi askeri bir yönetimin gölgesi duyuluyordu filmde, ama inanılmaz bir durumlar zenginliği ve kişilikler çeşitliliğiyle birlikte... Kadının ezikliği, Doğu’daki yoksulluk ve daha bin bir şey üstüne kuramsal olmayan sözler iletiyordu film ve bu denli allak-bullak edici olmasının nedeni, etle ve kanla dolu, yaşayan bir film olmasından kaynaklanıyordu. Büyük, gerçekten büyük her filmin olması gerektiği gibi...”¹²

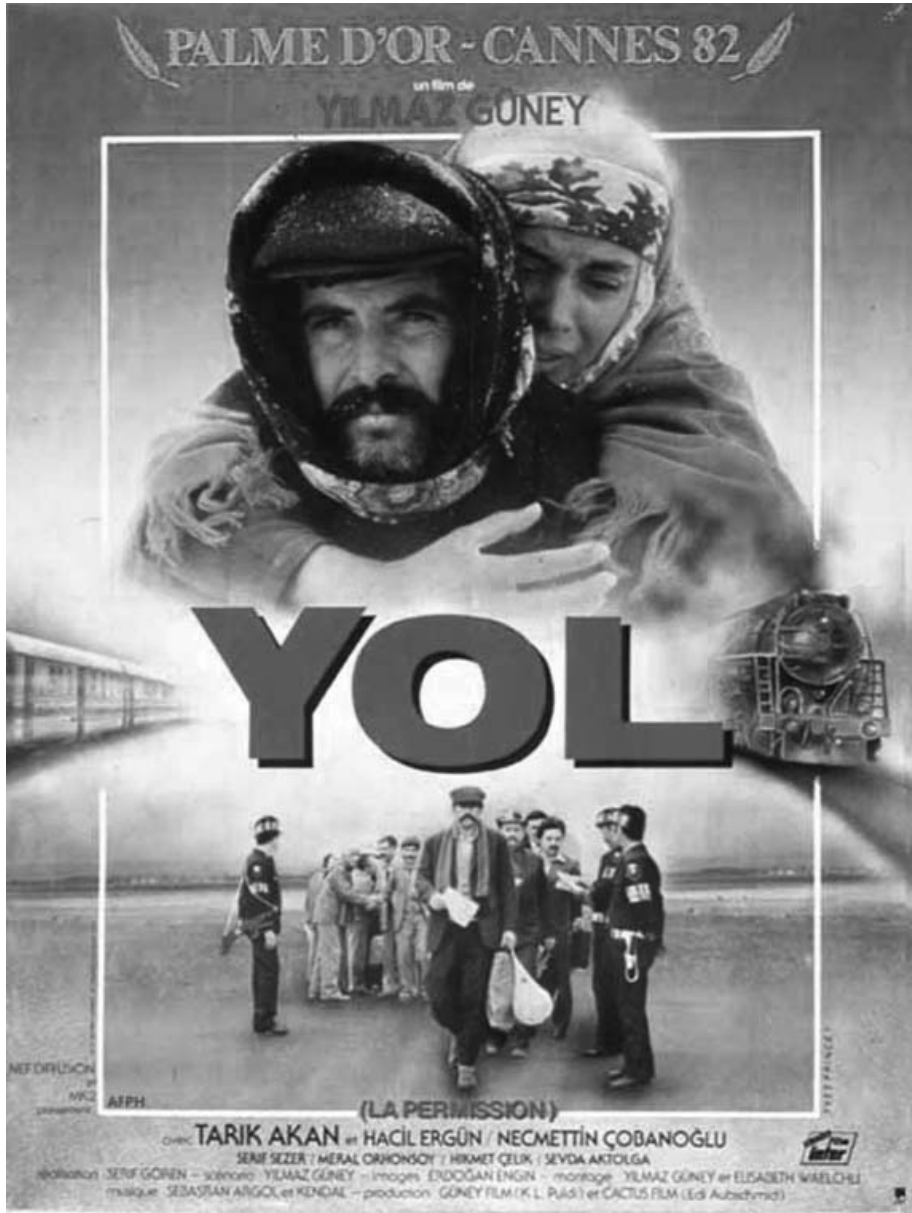
Louis Marcorelles’in *Le Monde*’da çıkan yazısında ise şu satırlar vardır: “Öylesine güçlü duygularla yüklü, zaman zaman öylesine lirik bir film ki bu: İnsan insanın kurdudur, kapitalist düzen veya benzeri bir politik ve ideolojik nedenle değil, ama daha çok, Türk toplumu şiddeti bir ikinci doğa yapısında içerdiği için... Bin bir çelişkiyle kaynaklanan böylesine zengin bir filmi bir kerede kavramak kolay değil, giderek mümkün değil.”¹³

Eski Kavganın Yol’a Yansıması

Bir *Tercüman* gazetesi tarzı vardır. (Yukarıda bir parça örnek verildi. Gazete kapandı; ama miras bıraktığı tarz yaygınlaştı, çok yerde görülüyor.) Aynı tarzda *Yol* filmine yaklaşanlar oldu. Yalan yanlış, sövgüyle, öfkeyle sataşmalar görüldü. Kaybolup giden, akılda kalmayan sözler sarf edildi. Bunlar önemli değildir. Önemli olan, sinema dünyasının içinden gelen bazı kişilerin yazdıklarıdır. Geçen yıl kaybettiğimiz Halit Refiğ bunlar arasındadır. Refiğ, *Yol* filmine de, *Yol* üzerinden Güney’e de kıymıştır. Neden? Önemli bir sinema adamı olan Refiğ’in sergilediği düşünce dünyası, vardığı yargılar üzerinde durmak gerekir. (Halit Refiğ, çok sevdiğim, bazı filmlerini hayranlıkla izlediğim, birikim sahibi, duygu yüklü, sinemayı sevmiş ve bazı çıkışları dışında hep sinema adamı olarak düşünmüş, kalmış bir kişiydi; bunu belirtmek isterim.)

Halit Refiğ, kendisiyle yapılan bir konuşmada, sözü Yılmaz Güney’e getirerek, “Dünyaya çok farklı bakan iki kişiydik” der. Doğrudur. Refiğ’e göre, onun, “yetenekli ve yaratıcı bir yönü vardı(r).” Dürüst sözlerdir. Yalnız bazı itirazları vardır: “Ben Kürt konusuyla Yılmaz’ın doğrudan ilgisini *Sürü* filmi dolayısıyla gördüm. Tabii bu Kürt meselesi benim açımdan dışarıdan tezgâhlanan bir meseleydi. Yani uluslararası bir meseleydi. Bu bakımdan bir sempati duymam mümkün değil. Aynı şekilde Türkiye’den ayrıldıktan sonra 12 Dorsay, *age*, s. 211.

13 Dorsay, *age*, s. 211. Film hakkında bazı değerlendirmeler için bk: Atilla Dorsay, “Yol”, *Milliyet Sanat Dergisi*, S. 60, 15 Kasım 1982; Serdar Karakaya, “Yüzyıllık Yalnızlığa Yolculuk: Yol”, 25. *Kare*, S. 28, Temmuz-Eylül 1999, s. 16-20; Agâh Özgüç, *Türk Filmleri Sözlüğü 1980-1983*, İstanbul, ty, s. 69-71. (Bu sözlükte gösterilen kaynaklar.)

Fransa'da gerçekleştirdiği *Duvar* filmi de, Türkiye'de gerçekleştirdiği *Yol* filmi de esas itibarıyla batıdaki Kürt meselesine zemin hazırlayan filmlerdir. Ben bu işleri tasvip etmedim” der.¹⁴

Refiğ, ayrıca, 12 Eylül rejiminin “ulusallığa karşı bir hareket” oldu-

14 İbrahim Türk, *Halit Refiğ Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 289.

ğunu vurgulayıp, devletin ulusal sinemanın önünü tıkadığını söyler. Devam ediyor:

“Çok ilginç olarak, aynı zamanda eşzamanlı olarak Cannes Festivali’nde de, Yılmaz Güney’in, ulusalcı düşüncelerin tam karşıtı olan *Yol* filmi onurlandırılıyor. Ve bütün dünyada ilk defa en geniş kapsamlı olarak, coğrafi açıdan söylüyorum, önü açılıyor. 1964 yılında Metin Erksan’ın *Susuz Yaz*’ı ödül kazandığında onun önünü böyle açmadılar. *Susuz Yaz*’ın aldığı ödül tartışma konusu haline bile getirildi. Özellikle batının entelektüel çevrelerinde *Susuz Yaz*’a sempati gösterilmedi. Ama *Yol* öyle olmadı. Ona çok büyük destek verildi. Geniş bir dağıtım yapıldı. Sinemayla ilgili bütün basın organlarında hakkında çok iyi şeyler çıktı. Şimdi sinemacılar ne yapsın: ‘*Ben ulusalcıyım*’ deyip devletinden darbe mi yesin? Yoksa ‘*Ben ulusalcılığa karşıyım*’ deyip dünya çapında destek görüp ün sahibi olsun? Tabii ki ikincisini tercih eder.”¹⁵

Ve konuşmanın bir başka yerinden şu sözleri: “... *Yorgun Savaşçı*’nın devletle başının derde girdiği ve yakıldığı sıralarda bir başka film Yılmaz Güney’in *Yol* filmi 1982 yılında Cannes’da büyük ödülü kazandı. Şimdi Türkiye’de sinema alanına ilgi duyan genç insanların durumunu düşünelim. ‘*Yaşasın Vatan!*’ diyenlerin filmi devlet tarafından yakılacak. Öte yandan ‘*Kahrolsun Türk devleti!*’ diyeceksin, sana dünyadan ödül yağacak. Aklını kaçırmamış sinemacı hangi tarafa yönelir?”¹⁶

“Kürt meselesi dışarıdan tezgâhlanmıştır” ya da tezgâhlanmamıştır. Bu ayrı bir konu. Ancak, “dışarı”nın Osmanlı döneminin son yılları ve Cumhuriyet dönemi üzerinden son yüzyıl için Doğu’ya bakışını netleştirmek bakımından, Güney’in senaryosunu yazdığı, yönettiği, Refiğ’in deyişiyle “Kürt meselesine zemin hazırlayan” bu iki filme mi ihtiyacı vardı acaba? Tarih, iki sinema insanının dünya farklılıklarından ötürü bu kadar zorlanmalı mıdır?

Yol “destek” görmüş, Erksan’ın ise *Susuz Yaz*’ının ardından “önü” açılmamış. Tabii böyle olması için devrede hep “Batı”, “Batılı” vardır. İçeriden de destek verenler görülür. Biri batırılır, biri desteklenir. Türk sinemasında 1960’lı *Susuz Yaz*, 1980’li *Yol* yıllarının dönem, sistem farklılıklarının, bir filmin iyi olup olmamasının, Güney’in diğerlerinin (Erksan ve Refiğ) aksine yapıcılığa yönelmesinin, böylece daha serbest bir hareket alanına geçmesinin ve sonu gelmeyen polemiklerden kaçınıp cezaevinde bile sinemayı düşünmesinin hiç mi önemi yoktur? *Susuz Yaz*, Metin Erksan sinemasında önemli bir filmidir. Öyledir de, ondan sonra? Sonrası, televizyon ekranlarındaki Barbaros Hayrettin Paşa’lı müsamereye uzanan bir süreçtir. Sinemayla da pek ilgisi yoktur.

“Ben ulusalcıyım” diyen yanmış, devletten darbe yemiştir. (Refiğ

15 Türk, *age*, s. 336-337.

16 Türk, *age*, s. 339.

gibi.) “Karşıym” diyenler de dışarıdan destek görmüş, “ün” sahibi olmuşlardır. (Gören, Güney ve başkaları.) Dahası, “Yaşasın Vatan” diyen yönetmenin *Yorgun Savaşçı*’sı yakılmış (Refiğ’in filmi), ama “Kahrolsun Türk devleti” diyen yönetmenin ve senaristin *Yol*’una dünya ödül yağdırmıştır. Ne kadar kolay, basit değil mi? *Yol*’a ödül verilme değeri azalır mıydı? Üstelik dünya sinemasında ödüllendirilmemiş yapıtlardan geçilmezken. Bir yanda yakılma ayıbıyla karşılaşan (Sonradan ortaya çıkan bir kopyasıyla izlenmiştir.) *Yorgun Savaşçı* gibi bir klasiğimizin (Ulusalçı İlhan Selçuk bu filmin yakılmasını alkışlamıştır), bir yanda insanı sorgulamaya iten *Yol*’un varlıkları, sinemamızın zenginliği, kültürümüzün gelecekte de yer alacak iki parçası değil midir? Halit Refiğ, bu sözleriyle, *Yol* ve bu filmle Türk sinemasında açılan yoldan geçen genç sinemacılara haksızlık etmiştir. *Yol*’u yaranlara karşı, onların hiç düşünmedikleri, akıllarına bile getirmedikleri şeyleri yakıştırmıştır.

Refiğ’in bir başka “uzun” konuşmasında yine *Yol* filmine döndüğünü görüyoruz. Kemal Tahir’den uyarladığı *Karılar Koğuşu*’nun ilgi görmeyişini, filme soğuk ve mesafeli duruşları, bazı kişilerin “*Böyle hapishane olur mu yahu?*” dediklerini, bu durumun *Yol* gibi filmlerin oluşturduğu imaj karşısında basbayağı yanıltıcı bulunduğunu söyleyerek sözü Güney’e getiriyor: “Şöyle bir durum var Batı dünyasında, Türkiye’yi genişletilmiş bir hapishane, hapishaneleri de küçük bir Türkiye mozaigi görmek gibi. Bunun başlangıcı, malum *Geceyarısı Ekspresi*. Ve tipik örneklerinden biri de, diyelim *Yol* filmi. *Yol*, dört beş mahkumun cezaevinden izne çıktıklarında karşılaştıkları manzarayı anlatıyor, dışarıdaki Türkiye, içerdekinden daha büyük bir hapishane. Ve Yılmaz Güney’in Fransız Kültür Bakanlığı’nın himayesinde prodüksiyonu olan *Duvar* filmi... Güney’in orada tasvir ettiği hapishane, Batılıların Türkiye üstünde düşündükleri imajı veriyor...”¹⁷

Peki, Refiğ’in *Yorgun Savaşçı*’nı katledenler kimdi? O “büyük hapishane”yi yönetenler değil mi? Aslında Refiğ de bu durumu biliyor. Ama, o Batı var ya, Batı’nın bunu görmesini, bu imajın Batı’ya verilmesini istemiyor. Ayrıca çok özel ve başarılı bir film olan *Karılar Koğuşu*’nun *Yol*’la, her iki filmin hikâyeleri bir yana, cezaevi dünyasının koşulları, yaşananları, dönem, kişi farklılıkları da olsa, Halit Refiğ’in çok sevdiği Kemal Tahir’in, Nâzım Hikmet’in, Kerim Korcan’ın, Orhan Kemal’in ve daha pek çok kişinin cezaevi yaşamlarından gelen mektuplarda, anılarda, yazılarda satır satır döşenen taşlarla 1980’li yılların *Yol*’una çıkılmıyor mu?

Refiğ’in söylediklerinin bir filmden hareketle, giderek, farklı bir mecraaya döküldüğünü görüyoruz. Türk sinemasında önemli bir yeri olan, ama sinema serüveninde var olan hayal kırıklıklarıyla da bildiğimiz Refiğ’in bu sözleri, aslında geldiği noktada, eski zamandan taşınan duygularla yaptığı bir

17 Halit Refiğ *Kitabı, Sinemada Ulusal Tavrı*, Söyleşi: Şengün Kılıç Hristidis, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 299.

muhasebenin ağırlığını taşımaktadır. Nihayet, 1960'larda başlayan bir grup sinema yazarı ve Türk Sinematek Derneği ile olan yol ayrımının -ki Refiğ'in bu ayrımında kısmen haklı olan yanı da vardır- ve ötesinde 1970'lerden sonra da Yılmaz Güney'le olan farklı sinema anlayışlarının doğasında biriktirdiği duyguların sökülüp atılması aradan onca yıl geçmesine karşın elbette kolay da değildir.

Yol'un Uzun Süren Yolculuğu Sonunda

Yol, başka coğrafyalarda, başka insanlarla tanıştığı uzun yolculuğundan sonra, tam 17 yıl sonra yurduna dönmüştür. Güney'in Türkiye'sinde seyirciyle buluşmuştur. Bir gazete, bu "hasret"i, 20'li yaşlarını süren gençlerin hiç tanımadıkları Yılmaz Güney'le "hak ettiği yerde yani sinemada tanışacaklar"ını vurgulayarak duyurmuştur.¹⁸

Bazı sorunlar çözüldükten sonra¹⁹, 12 Şubat 1999 günü, birkaç sinemadan birden, bizim salonlarımızın perdelerdedir artık.²⁰

Ankara Sinema Derneği'nin tüm zamanların "En İyi 10 Türk Filmi"ni belirlemek için sinemayla profesyonel olarak ilgilenen 328 kişiyle yapılan anketinde aldığı oylarla birinci sıradadır.²¹

Kim olursak, nerede olursak olalım, çıkacağımız yolculukları baştan besleyen duyguların yolculuk sırasında nasıl yerinden sıçrayacağını, yaşam kanallarına başka nasıl duyguların döküleceğini gösteren düşündürücü bir filmdir *Yol*. Çekilen eziyetlere karşın yaşamda dik durmaya çalışan, bir yerlere tutunmaya, yaşamdan kopmamaya çalışan insanlar var olacaktır; ama görünen o ki, yollar yine tehlike doludur, kırııcıdır ve hikâye(ler) sürüp gidecektir.

Özet: Bu yazı, Türk sinemasının önemli filmleri arasında sayılan *Yol* üzerinedir. *Yol*, 1982 yılında Cannes Film Şenliği'nde Altın Palmiye ile ödüllendirilmiş, Türk sinemasını ülke dışında geniş çapta tanıtan ilk filmidir. Cezaevinden izinle çıkan beş mahkumun yol hikâyeleri dramatik ve yalın bir dille anlatılmıştır. Yazıda, filmin çekim sürecine, yönetmen Erden Kıral ve Şerif Gören hakkında bilgilere, yapımcısı ve se-

18 "Yollar Yasakla Bitmez", *Radikal Cumartesi*, 13 Şubat 1999.

19 Cumhuriyet Canbazoglu, "Yol'un Gösterimi İçin Karar Yarın Alınacak", *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1999; "Yol'un Yolu Açılıyor", *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1999.

20 *Yol*'un izleyici sayısı ilk 7 günde 95 bini geçmişti. ("Yol Filmi Rekora Koşuyor", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1999).

21 "En İyi Türk Filmi *Yol*" (*Radikal*, 8 Eylül 2003); Ankara Sinema Derneği'nin 2007'de düzenlediği 13. Avrupa Filmleri Festivali/Gezici Festival'de Cannes'de gösterilen özgün versiyonda olmayan 30 dakikalık özel görüntüler ilk defa izleyiciyle buluşacaktır. (Erkan Aktuğ, "Yol'un Hikâyesi Bitmez!", *Radikal*, 10 Ekim 2007; "Bilinmeyen Görüntüleriyle *Yol*", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 2007).

naryo yazarı olan Yılmaz Güney'in görüşlerine yer verilmiştir. Konusu özetlendikten sonra genel çizgilerle değerlendirilmiştir. Bazı yabancı sinema yazarlarının yazıları yapılan alıntılarla aktarılmış, 1980'li yılların Türk basınında muhafazakâr kesimin filme bakışı, yönetmen Halit Refiğ'in yaptığı değerlendirmeler üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Türk sineması, *Yol* filmi, Erden Kıral, Yılmaz Güney, Şerif Gören, Halit Refiğ, Cannes Film Şenliği, Altın Palmiye, film eleştirisi

On The Movie *The Road*

Abstract: This article deals with *Yol* (The Road), an important movie in the Turkish cinema. *Yol* was awarded with the Golden Palm in 1982 at the Cannes Film Festival and became the first movie to attract attention to the Turkish cinema in the world. The article deals with the shooting story, the directors Erden Kıral and Şerif Gören and the considerations of the producer and script-writer Yılmaz Güney. A summary of the story and short review are accompanied by the critics of the foreign movie writers, the view of the conservatist Turkish press and director Halit Refiğ are included.

Key words: Turkish cinema, The movie *Yol* (Road), Erden Kıral, Yılmaz Güney, Şerif Gören, Halit Refiğ, Cannes Film Festival, Golden Palm, movie critics